

ทำไมข้าวหอมมะลิราคาตก

สมพร อิศวิลานนท์

นักวิชาการอาวุโส สถาบันคลังสมองของชาติ

ประเทศไทยได้รับการยกย่องว่าเป็นแหล่งผลิตข้าวคุณภาพดี โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิหรือข้าวดอกมะลิ 105 ซึ่งเป็นข้าวที่ผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างชื่นชมในคุณสมบัติจำเพาะ ได้แก่ การมีกลิ่นหอมและมีค่าอมิโลสต่ำ ทำให้ข้าวชนิดนี้มีคุณสมบัติเด่นทั้งความหอมและความนุ่ม เมื่อหุงสุกแล้วแตกต่างไปจากข้าวเจ้าชนิดอื่นๆ โดยทั่วไป จึงไม่น่าแปลกใจว่าราคาข้าวหอมมะลิทั้งตลาดในประเทศและตลาดต่างประเทศจึงมีราคาสูงกว่าข้าวขาวทั่วไปเกือบหนึ่งเท่าตัว เป็นค่าพรีเมียมที่ตลาด และผู้บริโภคให้ความสำคัญกับความเป็นสาวสวยหรือการมีคุณสมบัติเด่นของข้าวชนิดนี้

องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ หรือ FAO ได้รายงานราคาเฉลี่ยของข้าวสารหอมมะลิไทยส่งออกในปี 2558 อยู่ที่ 1,008 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน และหากย้อนราคาไปก่อนหน้านั้นอีกหลายปีพบว่า มีราคาไม่แกว่งตัวมากนักและมีราคาเฉลี่ยเกินกว่าระดับ 1,000 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน แต่นับจากช่วงปลายปี 2558 ตั้งแต่เดือนกันยายนเป็นต้นมา ระดับราคาข้าวสารหอมมะลิได้ลดลงมาเป็น 980 ดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งก็พอจะอธิบายได้ว่าเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยวราคาปรับลดลงเพราะอุปทานเข้าสู่ตลาดมากในช่วงนั้น

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ราคาข้าวหอมมะลิไทยกลับทรุดลงอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ต้นปี 2559 เป็นต้นมา โดยเฉพาะนับจากเดือนกันยายนที่ผ่านมา ซึ่งราคาได้ตกต่ำจาก 770 ดอลลาร์สหรัฐ มาอยู่ที่ 725 ดอลลาร์สหรัฐ ในปลายเดือนตุลาคม ซึ่งหากเทียบกับราคา ณ เดือนเดียวกันในปีที่ผ่านมาราคาข้าวสารหอมมะลิส่งออกของไทยได้ลดลงไปถึง 255 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน หรือ ลดลงไปร้อยละ 26 ของราคา ณ เดือนตุลาคมในปี 2558

ตลาดข้าวหอมมะลิและข้าวหอมโลก (ไม่นับรวมข้าวบาสมาดิของอินเดียและปากีสถานที่มีตลาดแยกจากข้าวหอมมะลิและข้าวหอมอื่นๆ) มีแหล่งผลิตอยู่ใน 3 ประเทศสำคัญได้แก่ ไทย เวียดนาม และกัมพูชา มีปริมาณผลผลิตประมาณ 13 ล้านตันข้าวเปลือก หรือ ประมาณ 8 ล้านตันข้าวสาร ปริมาณดังกล่าวเป็นผลผลิตจากไทยประมาณร้อยละ 69 รองลงมาได้แก่ เวียดนามร้อยละ 23 และกัมพูชาร้อยละ 8 ผลผลิตข้าวหอมมะลิทั้งไทยและกัมพูชามากกว่าร้อยละ 50 ใช้บริโภคภายในประเทศเป็นสำคัญ และที่เหลือเป็นสินค้าส่งออกไปยังตลาดข้าวพรีเมียมในต่างประเทศ

สำหรับตลาดการค้าข้าวหอมมะลิและข้าวหอม มีตลาดการค้าประมาณ 3.5 ล้านตันข้าวสาร โดยประเทศไทยมีสัดส่วนการค้าในตลาดส่งออกร้อยละ 60 เวียดนามร้อยละ 37 ที่เหลือเป็นการถือครองตลาดของกัมพูชา สำหรับราคาข้าวหอมส่งออกของเวียดนามซึ่งเป็นคู่แข่งที่สำคัญจะมีราคาอยู่ในช่วง 570 - 650 ดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งต่ำกว่าข้าวไทยมาก ประกอบกับตลาดการค้าข้าวหอมมะลิและข้าวหอมของโลกเป็นตลาดที่บาง (thin market) การเปลี่ยนแปลงในด้านอุปสงค์และอุปทานเพียงเล็กน้อยส่งผลกระทบต่อความผันผวนของราคาอย่างมากตามมา ในช่วงเวลาที่ผ่านมาระบบการเปลี่ยนแปลงในอุปสงค์และอุปทานของข้าวหอมมะลิและข้าวหอม มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านราคา ทั้งนี้อาจจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยดังต่อไปนี้

1. เศรษฐกิจโลกที่ชะลอตัวทั้งในตลาด สหรัฐอเมริกา เอเชีย แอฟริกา และตะวันออกกลาง ซึ่งเป็นตลาดส่งออกของข้าวหอมมะลิไทย ทำให้ผู้บริโภคในตลาดดังกล่าวที่เคยนำเข้าข้าวหอมมะลิพรีเมียมจากไทยที่มีราคาสูง เปลี่ยนไปสู่การนำเข้าข้าวหอมจากแหล่งอื่นที่มีระดับราคาต่ำกว่าข้าวหอมมะลิของไทย และรวมถึงหันไปบริโภคธัญพืชชนิดอื่นๆ ทดแทน ทำให้อุป

สงค์การนำเข้าข้าวหอมมะลิจากไทยชะลอตัวลง และทำให้ราคาข้าวหอมมะลิส่งออกของไทยไม่สามารถยกระดับราคากลับคืนสู่ราคาเดิมในระดับ 1,000 ดอลลาร์สหรัฐได้ อีกทั้งราคาข้าวหอมของเวียดนามที่มีราคาต่ำกว่ามากได้เข้ามาแทนที่ตลาดข้าวหอมมะลิของไทย

2. หากเทียบระหว่างผู้ส่งออกกับผู้ประกอบการโรงสี ผู้ประกอบการโรงสีจะเป็นผู้สต็อกข้าวหอมมะลิโดยเฉพาะโรงสีในภาคอีสานและโรงสีบางส่วนในภาคกลาง ส่วนผู้ส่งออกนั้นจะเป็นผู้หาซื้อข้าวเมื่อตนเองได้รับคำสั่งซื้อเข้ามา การที่โรงสีต้องเป็นผู้เก็บสต็อกข้าวทำให้โรงสีมีความเสี่ยงต่อความผันผวนของราคาในตลาดส่งออกข้าวสารมากกว่าผู้ส่งออก เพราะหากต้นทุนโรงสีซื้อข้าวไว้ในราคาหนึ่งแต่หากปลายฤดูกลับปรากฏว่าราคาข้าวไม่ปรับตัวสูงขึ้นและแถมยังมีระดับราคาลดลงอย่างมากเช่นในปัจจุบัน ผู้ประกอบการโรงสีที่เก็บข้าวย่อมประสบปัญหาจากการเก็งกำไรสต็อกข้าว ซึ่งจำนวนหนึ่งอาจประสบภาวะขาดทุนจากการเก็งกำไรดังกล่าว อีกส่วนหนึ่งอาจจะยังไม่สามารถระบายข้าวออกได้ทำให้มีสต็อกค้างสับเนื่องมาและไม่มีทุนเพียงพอ หรือไม่แน่ใจในการเก็บข้าวฤดูใหม่ อีกทั้งราคาข้าวที่ผู้ประกอบการโรงสีขายให้ผู้ส่งออกนั้น โรงสีไม่สามารถจะเป็นผู้กำหนดราคาขึ้นเองได้ แต่จะเป็นราคาที่หยาง ซึ่งเป็นนายหน้าของผู้ส่งออก ส่งผ่านราคาที่ผู้ส่งออกจะรับซื้อมาเป็นราคาตลาดให้โรงสีได้ทราบ เมื่อปลายปีที่ผ่านมาราคาตลาดข้าวสารหอมมะลิที่โรงสีเคยขายข้าวให้กับผู้ส่งออกอยู่ในระดับราคากิโลกรัมละ 24 - 25 บาท กลับเกิดปรากฏการณ์ที่ราคาลดลงมาอยู่ที่กิโลกรัมละ 15 - 17 บาทในช่วงเดือนตุลาคมที่ผ่านมา นับว่าเป็นระดับราคาที่ตกต่ำมากที่สุดของผู้ส่งออกส่งสัญญาณมาในตลาดข้าวสารหอมมะลิ

3. เมื่อราคาของผู้ส่งออกอ้างอิงมาที่โรงสีในระดับที่ลดลงอย่างมากทำให้โรงสีซึ่งจะต้องเป็นผู้ซื้อข้าวเปลือกมาเป็นข้าวสาร ต้องทอนราคาส่งกลับไปตลาดข้าวเปลือก สำหรับวิธีการทอนราคาดังกล่าวสามารถตรวจสอบได้ไม่ยาก กล่าวคือหากราคาข้าวสารที่ผู้ส่งออกรับซื้อในราคา 16.50 บาทต่อกิโลกรัม หรือ 16,500 บาทต่อตัน เมื่อโรงสีรับทราบราคาจะหักต้นทุนในการสีและกำไรที่ตนเองจะได้ออกต้นละประมาณ 500 บาท ราคาต้นทุนข้าวสารดังกล่าวจะเท่ากับ 16,000 เมื่อคูณกับ อัตราการแปลงข้าวเปลือกเป็นข้าวสารในที่นี้เท่ากับ 0.62 (ข้าวเปลือก 1 ตัน สีเป็นข้าวสารได้ประมาณ 620 กิโลกรัม) ดังนั้นราคาข้าวเปลือกที่โรงสีจะรับซื้อ ณ ความชื้น 15 % ควรจะเป็น 9,920 บาทต่อตัน หรือ ในที่นี้ประมาณให้ 10,000 บาทต่อตัน

4. ในด้านอุปทานการผลิตข้าวหอมมะลิซึ่งมีแหล่งพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่ในภาคอีสาน และภาคเหนือตอนบน สภาพในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตในไร่อย่างมากโดยเฉพาะในภาคอีสาน ซึ่งแต่เดิมใช้แรงงานคนในการเก็บเกี่ยว แต่ปัจจุบันแรงงานจ้างหายากและมีราคาแพงทำให้ต้องหันไปจ้างรถเกี่ยวเกี่ยวข้าว ทำให้ข้าวเปลือกมีความชื้นสูงและหากก่อนหน้าเกี่ยวเกี่ยวมีฝนตกด้วยแล้วข้าวที่เกี่ยวข้องจะมีความชื้นถึง 30 % ซึ่งสูงกว่ามาตรฐานถึงหนึ่งเท่าตัว เมื่อผนวกเข้ากับตลาดข้าวเปลือกในชนบทได้เปลี่ยนแปลงไปมาก อันเป็นผลจากนโยบายรับจำนำข้าวในอดีตทำให้ชาวนาไม่มีตลาดกลางและไม่มีลานตากเพื่อลดความชื้น เมื่อเกี่ยวเกี่ยวข้าวได้จึงต้องรับนำข้าวที่มีความชื้นสูงมากไปส่งที่โรงสีทันทีหลังเกี่ยวเกี่ยว ซึ่งใน 1 % ความชื้นที่สูงกว่ามาตรฐานจะถูกหักค่าความชื้นเป็นข้าว 15 กิโลกรัม จากปริมาณข้าว 1 ตันข้าวเปลือก ดังนั้นหากข้าวมีความชื้นสูง 30 % ก็จะถูกหักค่าความชื้นไปทั้งหมด 225 กิโลกรัม (ยังไม่รวมสิ่งเจือปนที่ติดมากับข้าว) และหากราคาข้าวที่ซื้อขายกัน ณ ระดับความชื้น 15 % อยู่ที่ 10,000 บาทต่อตัน ก็จะถูกหักความชื้นไปเป็นเงิน 2,250 บาท (0.225 คูณด้วย 10,000) ดังนั้นเกษตรกรก็จะได้รับราคาข้าวเพียง 7,750 บาทต่อตัน

5. ระบบการทำนาข้าวหอมมะลิที่เปลี่ยนไปสู่การใช้รถเกี่ยวเกี่ยวและข้าวมีความชื้นสูง ทำให้โรงสีต้องใช้เครื่องอบความชื้นให้ลดลง กระบวนการอบความชื้นที่ผ่านการใช้เครื่องอบความชื้นจะทำให้ความร้อนจากการอบไปสลายสารความหอมในข้าวเปลือกให้มีความหอมลดลงหรือหมดไปเมื่อนำไปสีเป็นข้าวสาร เหมือนกับที่ผู้บริโภคในเมืองไทยกันเองที่พบว่าข้าวหอมมะลิไม่ได้หอมเหมือนในอดีต

6. ปัจจุบันการหาพันธุ์ข้าวหอมมะลิแท้เพื่อการเพาะปลูกของเกษตรกรนับวันจะหายากขึ้นกว่าแต่ก่อน ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวที่เป็นแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์หลักก็ไม่สามารถผลิตได้เพียงพอ การเก็บพันธุ์ไว้ใช้เองของเกษตรกร หรือ การหาซื้อพันธุ์จากตลาดเมล็ดพันธุ์ก็ไม่ได้มาตรฐาน อีกทั้งในพื้นที่เพาะปลูกก็มีข้าวพันธุ์อื่นๆ ติดมากับรถเกี่ยวที่มาจากภาคกลางทำให้ความบริสุทธิ์ของข้าวในพื้นที่เพาะปลูกลดลง และคุณภาพของข้าวเปลือกและข้าวสารลดลงด้วยเช่นกัน

7. หากรวมปัจจัยดังกล่าวนี้เข้าด้วยกันพอจะสรุปได้ว่า ทั้งด้านอุปสงค์และด้านอุปทานของข้าวหอมมะลิต่างก็เป็นปัญหาที่กดดันต่อระดับราคาข้าวในตลาด รวมถึงปัจจัยด้านคุณภาพของความหอมที่มีไม่เหมือนเดิม จึงมีผลทำให้ตลาดส่งออกทอนระดับราคาข้าวหอมมะลิที่เป็นข้าวพรีเมียมลง และหากข้าวหอมมะลิไทยขาดคุณสมบัติด้านความหอม ข้าวหอมมะลิไทยก็จะไม่ต่างกับข้าวหอมจากเวียดนาม ซึ่งเป็นสินค้าที่ทดแทนกันได้ในตลาดและในระดับราคาที่ถูกกว่าอย่างมาก ตลาดข้าวหอมไทยที่ชะลอตัวจากผู้นำเข้า จึงจำเป็นจะต้องทอนราคาลงมาเพื่ออย่างน้อยก็รักษาตลาดคู่ค้าไว้ให้ได้ นี่จึงเกิดปรากฏการณ์ที่ระดับราคาข้าวหอมมะลิไทยตกต่ำลงมาโดยตลอดจากต้นปี 2559 เป็นต้นมา

หากตลาดส่งออกขาดความเชื่อมั่นในคุณภาพในด้านความหอมของข้าวหอมมะลิไทยแล้ว จึงเป็นเรื่องยากที่จะฟื้นราคาให้กลับสูงอย่างที่เคยเป็นอยู่ได้ เกษตรกรที่ปลูกข้าวหอมมะลิที่ไม่ใช่ระบบข้าวอินทรีย์ในอีสานจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากระดับข้าวราคาตกต่ำในระยะยาวตามมา และยากที่จะอยู่รอดได้

ใครจะเป็นอัครินม้าขาวมาแก้ปัญหาในเรื่องนี้คงจะต้องคอยดูกัน